

Батрић Јовановић:

Мислим да би се могло рећи да је велика штета што ова дискусија није организована прије него је књига дата у штампу. Да је то урађено, а то се могло учинити, књига би свакако била знатно боља. Но то ни у ком случају не значи да би требало потцијенити вриједност ове књиге. Ја сам је врло пажљиво прочитао, неке дијелове и проучио, и мислим да би могло да се каже да је то једна веома корисна ствар.

Најприје о подјели простора у књизи на поједина раздобља историје наше Партије. Предреволуционарни период обухвата приближно 50% књиге, период рата око 25% и послеријатни период око 25%. При оваквој пропорцији разумљиво је што је предратни период знатно детаљно обрађен, а ратни период је дат сасвим штуро.

Шта да се каже о сљедећем: период од 1919. до 1921. године има 53 странице, а цијела судбоносна 1941. година свега 56 страница. Овакав је однос неодржив. Период од 1941. до 1945. године свакако је најзначајније раздобље у историји наше Партије. У свакој историји или прегледу историје СКЈ он би морао добити много више простора.

Што се тиче послеријатног периода, мислим да би ту требало имати неки критеријум о томе гдје се зауставити у писању историје: да ли треба писати до дана данашњег, или се зауставити на једној разумној дистанци? Ја сам за ово друго. Додуше, мислим да је корисно, с једне стране, што је обрађена историја СКЈ безмало до оног времена кад су аутори завршили писање књиге. Овакву констатацију хтио бих да поткријепим оним што сам прочитао на страни 570. Тамо се помиње чувени говор друга Тита у Карловцу 1955. године. Врло је поучан тај говор и за данашње вријеме, иако је од тада прошло 9 година. Још тада је друг Тито набацио неке проблеме које ми, на жалост, још увијек нијесмо успјели да ријешимо и које управо треба да сада рјешавамо.

Хтио бих, ако ми дозвољавате, да изнесем неке примједбе на књигу. Слажем се са другом Терзићем: исувише је књига обрађена из садашње перспективе. У њој има не мало шаблонизма и приступа са извјесних априористичких позиција. У књизи је доста закључака, већ изречених ставова и судова, који, ако пожемо од једне егзактне научне анализе догађаја, не могу да се одрже.

Ево неколико примјера.

Аутори су, у принципу, сва руководства Комунистичке партије Југославије од 1919. до 1937. године негативно оцијенили. По њима у том периоду сва руководства су лоше радила и не ријетко су били важнији у покрету нижи и средњи руководиоци. Ти нижи руководиоци (активисти) су носили покрет. Да би се доказало да су руководства била лоша, ту и тамо се чак износи да су неке акције водили скојевци, иако је познато да их је организовала Партија.

У књизи стоји да је 1920. године било могуће да се покрену масе против Обзнане, али Централни комитет је затајио. У ствари, тадашњи Централни комитет био је управо какав је био и тадашњи наш раднички покрет. У томе периоду је наша Комунистичка партија имала такво руководство каква је и она сама била. Наиме, не треба сметнути с ума да наш раднички покрет 1919—1920. године није имао готово никаквих револуционарних традиција. Свака част Српској социјалдемократској странци, али знамо какве је форме борбе она спроводила. То је била партија која је углавном кроз парламент водила класну борбу, која није имала револуционарног искуства. Била је дужност аутора да објективно анализирају услове и стање нашег радничког покрета 1919—1920. Уосталом, стање у нашем покрету послје Обзнане и доношења Закона о заштити државе рељефно говори о томе да Партија 1919.—1920. није била спремна за неке оштрије окршаје са буржоазијом.

Послије првих хапшења и са првим терористичким актима против нашег покрета Партија се, тако рећи преко ноћи, готово распала и свела на хиљаду-двје најбољих комуниста. Поставља се питање да ли је Комунистичка партија у том периоду могла нешто учинити против наступајуће буржоазије. Треба узети у обзир тадашњу свјетску ситуацију; то је било вријеме послје побједе контрареволуције у Мађарској и Њемачкој. Остала је Русија, али она је нешто саовим друго. Тамо су Бољшевичка партија и Лењин. Други нијесу имали ни такву партију, ни таквог руководиоца.

1929. године руководство је бацило паролу оружаног устанка. То је била, разумије се, бесмислица. Да је неко бацио такву паролу 1920. и 1921. године, то би такође била бесмислица. На основу проучене документације могло би се рећи да је наша Партија 1929. године била много јача и способнија за револуционарну борбу са буржоазијом него 1920—1921. Чини се, чак, да је 1929. године имала „више услова“ за револуцију него 1920—1921. године. Наравно, услова није било ни 1929. нити 1920—1921.

Централни комитет из 1929. године се осуђује за авантуризам, а онај из 1920—1921. за опортунизам.

На многим страницама износе са негативни судови о руководству КПЈ, а истовремено се на страницама 96. и 97. хвали Замјенички извршни одбор. Поставља се питање: ако су другови заиста били такви (из Замјеничког извршног одбора), зашто нијесу били у руководству Партије?

Изнијето је да су на IV конгресу КПЈ за чланове Централног комитета изабрани Јован Малишић, Ђаковић, Филипковић, Горкић, Машановић, Радовановић, Стефановић, Саили, Вуковић и др. Даље се каже да су у Централни комитет изабрани такви прекаљени револуционари као Ђаковић и други, али одлучујући утицај су добили разни књишки људи. Читалац ће поставити питање: зашто су ти прекаљени револуционари допустили да Централни комитет иде странпутицом? За Малишића се вели да је био незрео и амбициозан. Зар се не могу наћи погоднији изрази? На страну то што ти „персонални“ подаци не дјелују много аутентично.

Ипак није, на примјер, логично на једној страни рећи да су тада радници били спремни за борбу, да су у Партији радили многи истакнути револуционари, а истовремено ти људи на IV конгресу бирају за секретара једног тако окарактерисаног човјека. За читаоца ће то изгледати нелогично.

На страни 146. говори се о томе да су у Централном комитету вођене фракцијске борбе и да ЦК нема никаквог утицаја на Партију, а истовремено се каже на другом мјесту да су радници у то вријеме били спремни за борбу и као доказ наводе се разне акције. (У ствари, могло би се рећи да радници тада нијесу били много спремни за борбу). Затим се као примјер наводи да су радници у Сарајеву истакли Ђура Ђаковића за посланичког кандидата. Сасвим је сигурно да је Партија организовала да се истакне Ђуро Ђаковић за кандидата. Хоће, у ствари, да се докаже како Централни комитет не држи Партију у рукама, а истовремено на другој страни има толике иницијативе међу радницима да су они истакли Ђура Ђаковића за свог кандидата. (Ђуро Ђаковић је бран у Централни комитет на Трећој конференцији КПЈ).

На страни 159. каже се да је IV конгрес одржан у вријеме нарастања борбене спремности радничке класе, што потврђују многобројне акције против режима, а истовремено се нападају одлуке IV конгреса, гдје се каже да је у тим одлукама прецијенена снага радничког покрета. У ствари, изгледа жели се пошто-пото да се нападају одлуке IV конгреса, а истовремено да се износе подаци о спремности радника за борбу.

Сима Марковић је оцијенен као негативна личност. Једанпут се каже за њ да је узурпатор; затим се вели да на III конгресу КПЈ влада антифракцијска атмосфера, јер су делегати дошли из партијских организација којима је дозлогрдила та борба унутар КПЈ. Ипак, за секретара ЦК КПЈ изабран је шеф деснице Сима Марковић. То се правда тиме што је он дао неку самокритичку изјаву. Ово ни у ком случају не може да задовољи читаоца који размишља о ономе што чита.

Говори се да Централни комитет 1932. године није имао никаквог утицаја на партијске организације у земљи. Затим се на сљедећим страницама износе подаци управо о утицају Централног комитета на политичку активност КПЈ у земљи. Аутори су

стално у некој недоумици: желе да негативно оцијене руководство а не могу игнорисати акције које организује КПЈ, чему, разумије се, доприноси не мало и руководство.

Каже се на 29. страници да је октобарска револуција помогла југословенским народима да сагледају могућности бржег закључења мира. Зар ово није шематизам *par excellence*? Закључење мира је одговарало Русији. Русија није била окупирана и није била агресор у првом свјетском рату. Каква је ситуација у Црној Гори и Србији? Оне су биле окупиране. Треба разјаснити о каквом се миру ради, а затим какав је статус других југословенских земаља које су биле у саставу Аустро-Угарске. Не може се на овај проблем шематски гледати. Југословенским земљама је одговарао мир једино на бази побједе.

Не могу никако да схватим како су аутори могли на страници 28. да хвале гласање српских социјалдемократа против ратних кредита у српском парламенту у току првог свјетског рата.

Аутори осуђују аустроугарско освајање Босне и Херцеговине и паралелно освајачке апетите Пашићеве владе у односу на Босну у 1908. С друге стране, аутори су у суштини позитивно оцијенили ослобођење југословенских земаља испод Аустро-Угарске 1918. То је управо урадила српска војска под Пашићем као предсједником владе. Ако је Пашић имао освајачке апетите 1908. године, онда их је имао и 1918. године када је реализовао своје планове. Године 1908. као и 1918. већина народа у Босни и Херцеговини жарко је жељела да Пашић „освоји“ њихове крајеве.

На страни 25. каже се да су најтеже посљедице балканских ратова осјетили Македонци. Како се могу трпати у један кош први и други балкански рат?

У књизи се на више мјеста критикују секташки ставови комунистичких партија у иностранству у односу на социјалдемократе, а истовремено се „наши“ социјалдемократи оцјењују сасвим негативно. Мора се поставити питање да ли су „наши“ гори од других, односно да ли су они тамо бољи.

Рад Коминтерне је у принципу оцијењен негативно. Мислим да је неопходно дати једну озбиљну, објективну анализу рада Коминтерне. У историји Коминтерне постоје разни периоди. У раду Коминтерне било је и позитивног и негативног у односу на Југославију и уопште. На примјер, Коминтерна је одиграла позитивну улогу у ликвидацији фракцијашке борбе у КПЈ. Без обзира на извјесна застрањивања, такође је значајна улога Коминтерне у заузимању правилног става југословенског радничког покрета у националном питању. Посебно треба истаћи прогресивну улогу Коминтерне од њеног VII конгреса 1935. па до 1939. године. (Иако је тај период један од најцрних у историји руског пролетаријата, од 1935. до 1939. године, Коминтерна је много учинила у борби против рата, у окупљању свих прогресивних снага против фашизма).

Наравно, стоји оцјена дата у књизи да је Коминтерна за читаво вријеме свога постојања била оруђе совјетске владе. С друге стране, стоји и чињеница да је влада СССР у времену постојања Коминтерне водила најчешће правилну спољну политику. У ствари, изузетак је 1939—1941. година.

На страни 179. каже се да је став Комунистичке партије у Њемачкој онемогућио стварање јединственог фронта против фашизма, а не говори се о ставу социјалдемократа. Не знам чија је већа кривица. Не треба заборавити да је социјалиста Блум својом политиком „немијешања“ много допринио угушењу републике у Шпанији. Живко Топаловић је био предсједник четничког конгреса у селу Ба. Социјалисти су убили велике њемачке револуционаре Р. Луксембург и К. Либкнехта.

Аутори у неку руку покушавају да својатају неке покрете који су нам били туђи. На страни 113. говори се о национално-ослободилачком покрету у Црној Гори. При томе се мисли на зеленашки покрет. То није био националноослободилачки покрет. Кад је ријеч о томе покрету свакако би требало имати у виду да је ЦФС нешто друкчије од ХСС, или Словенске људске странке. ЦФС није никада прелазила оквири четвори до пет орезава у Црној Гори и закључно са 1941. годином углавном је ишчезла. На једном мјесту се говори о заједничком хапшењу чланова Комунистичке партије и чланова ВМРО. А ти људи из ВМРО били су сепаратисти и фашисти.

С правом се у књизи нападају ставови Коминтерне о разбијању Југославије као јединствене државе, а истовремено се критикује несарадња руководства Комунистичке партије Југославије са покретима угњетених нација у Југославији. При томе се не помиње да се ради о веома хетерогеним покретима, у којима су сепаратисти увијек играли врло велику улогу.

Аутори нијесу дали једну озбиљну анализу узрока побједи фашизма у Њемачкој. Није изнијето да је у ствари Хитлер продукт великоњемачког национализма и реваншизма. У првом реду то. Затим се не помиње огромна помоћ међународне реакције Хитлеру. Није се радило о томе да је британска влада пропагирала у Европи капитуланство пред хитлеризмом, већ је Британија упућивала хитлеризам на Исток, на СССР. Каже се да је побједу Хитлера у Њемачкој олакшало стање у радничком покрету, па се истиче да су комунисти подцјењивали фашистичку опасност. Да ли је то баш тако? Трешало би најозбиљније проучити активност КП Њемачке у годинама пред Хитлеров долазак на власт и тек тада дати оцјену партије. У ствари, Хитлер је убрзао своју акцију због комунистичке опасности.

На 193. страни аутори кажу да су наде за одбрану од фашизма у Европи појачане приближавањем Француске и Совјетског Савеза. Фактичке наде су полагане једино у СССР и међународни раднички покрет. Шта је приближавање француске владе Совјетском Савезу у томе значило? Уосталом, министар

спољних послова Француске тада је био фашиста Лавал.

Аутори нијесу успјели да објасне платформу двију фракција у Партији. У ономе што је написано о фракцијама има толико контрадикција да човјек мора да стекне утисак да се претежно радило о неким личним сукобима. Аутори нијесу дали научну оцјену партијских фракција.

На страни 121. говори се о лјевици и десници. Лјевица се оправдава, а десница оптужује, док се на сљедећој страници обје оптужују.

За секретара Партије бира се шеф деснице Марковић, а Партија води секташку политику. Да ли је то логично? На једном мјесту се каже да је Марковић водио своју политику у Партији, а Партија је секташки настројена. Шта је онда десница? У руководству Независних синдиката налазе се десничари, али су њихови ставови секташки и истовремено колебаљиви. Није јасно шта су десничари кад се каже да су они криви што су Независни синдикати тако уски. У књизи стоји да су у томе што су Независни синдикати били уски имали удјела и прогони режима. А то је главни разлог што су Независни синкати били уски. Затим, још увијек је био јак утицај социјалдемократа у радничком покрету. Постојао је УРС, који је био у рукама социјалдемократа, знатно масовнија организација од Независних синдиката.

Сваки научни рад захтијева потпуну објективност.

На страни 142. говори се о националном угњетавању у Југославији, па се каже да се то угњетавање одражавало и у неравноправној подјели националног дохотка, а при томе се не износе неки подаци. Међутим, истина је да су Хрватска и Словенија најбрже напредовале између два рата, а Србија је тада била заостало подручје. У ствари, та великосрпска хегемонија није се одражавала кроз економику него, прије свега, кроз жандармисање.

На страни 145. говори се о полицијским конфидентима у Партији. Мислим да је крајње вријеме да се ово питање докраја расчисти и испита, како се никоме не би лијепиле неодговарајуће етикете. Довољно смо зрели да то више не чинимо.

На страни 266. говори се о чишћењу Партије у периоду уочи рата. У том чишћењу претљене су и грешке. Мислим да бисмо могли приступити једној сасвим објективној анализи свих збивања у нашој Партији. Ако је било ту и тамо грешака, онда то треба да кажемо.

Мислим да се у књизи прецјењује чланак друга Сперанса о словеначком националном питању. Тај чланак није био познат. Да ли треба да му се да пола странице у једном прегледу историје Савеза комуниста? Ја држим да не треба.

Изнијет је податак да су од маја 1935. до јануара 1936. године извршена 252 политичка убиства у Југославији. Да ли је то стварно провјерено? Врло је сумњив тај податак. На другом мјесту има један податак да је у Београду 1921. године прошло кроз

затворе 12.000 радника. Да ли је Београд тада имао укупно 12.000 радника? И каже се, даље, да је већина тих радника протјерана из Београда. То су цифре вјероватно из неких тадашњих листова и нама је то тада користило у пропаганди, али данас треба да оперишемо са стварним чињеницама.

За Симовићеву владу каже се да је била у суштини капитулантска. То не стоји. Имала је доста капитулантских елемената та влада, али она у суштини није била капитулантска. Друга је ствар што је била оруђе енглеске владе.

Има у књизи прилично непрецизности, да не бих употребио грубљи израз. На примјер, на страни 259. каже се да су Немачка и Италија помогле Франку да дође на власт. Оне су га стварно довеле на власт.

Пред рат нижи партијски форуми нијесу имали и бирое и пленуме.

„Глас Црне Горе“ је био легалан.

1919. године, послје Конгреса уједињења, нијесу хтјели социјалисти да покрену свој лист у Црној Гори, већ комунисти.

Дата је незгодна формулација из које испада да је нови секретар Централног комитета сматрао да је Стаљинова оцјена, односно тада званично гледање у Москви на југословенску емиграцију, тачно. Тамо се каже да је нови секретар објашњавао Коминтерни да стање у КПЈ не треба упоређивати са стањем у југословенској емиграцији у СССР. При томе се каже да су ти наши људи поубијани као империјалистички шпијуни. У ствари, поубијани су невини људи, добри револуционари.

На 119. страни говори се о све већем уплитању краља Александра у скупштински живот. Међутим, он се увијек уплитао у скупштински живот.

Није разјашњено да ли је Централни комитет преузео неке организационе мјере на линији устанка 1929.

На страни 347. говори се о колебању у Црној Гори послје Пљеваља и изводе се одговарајући закључци. Међутим, чињенице говоре супротно. Извјесна је пометња настала само у 2 среза. А иначе партизанска плима управо послје Пљеваља достиже кулминацију.

Прва пролетерска није водила никакве борбе у Санцаку у 1941. години.

Дивизијски комитети Скоја нијесу постојали до V офанзиве, већ само бригадни.

Прецијењен је значај црногорских сепаратиста. Пракса је потврдила да нијесу ништа значили. Народ је остао по страни од њихове акције. Нема никаквог смисла због некаквог шаблона износити паралелно податке о акцији усташа априла 1941. године и безначајне групе црногорских сепаратиста.

Није разјашњено зашто француска влада 1931. године врши притисак на краља Александра да спроведе демократизацију, а

на другом мјесту каже се да је Александар добио благослов за увођење диктатуре од сила Антанте, тј. Енглеске и Француске.

На 320. страни говори се да је 1941. године био раскринкан Павелић у очима хрватског народа. На жалост то не стоји, а камо среће да је то тако било.

Говори се о споразумима четника са усташама у Босни и Херцеговини и Хрватској, а уопште се не спомиње њихова сарадња и њихови споразуми са Нијемцима и Италијанима, нити четника са Нијемцима у Србији.

Чудно је што се код нас публикују нетачности у вези са улогом Велике Британије и Сједињених Америчких Држава у II свјетском рату у односу на Југославију. (У Енциклопедији Југославије пише да је Черчил свој став према устанку у Југославији усагласио са општим напорима антихитлеровске коалиције, што је нетачно).

На 402. страни књиге стоји да Велика Британија није отворено подржавала политику изазивања грађанског рата у Југославији. Даље се каже да је британска влада инсистирала да све снаге у окупираној Европи и Југославији развијају покрет отпора и воде борбу против окупатора.

Гдје се налази лондонска радио-станица и какву је пропаганду водила она у 1941. и 1942? Преко те станице четници су глорификовани преко сваке мјере. Нико паметан не може помислити да је Радио-Лондон могао говорити нешто друго него оно што је одобравала британска влада. Велика Британија је тада водила политику исцрпљивања Совјетског Савеза. Нијесу само објективни разлози чинили да се други фронт није отворио прије 1944. године. Велика Британија у 1941. и 1942. години води политику да покрети отпора у Европи не воде акције против окупатора. Четничка парола „још није вријеме за борбу“ у ствари је парола Черчилове владе. У 1941. и 1942. Велика Британија није подржавала ниједан покрет отпора у Европи који је био под руководством комуниста, него се борила против тих покрета. И не само то, већ је Велика Британија пружала знатну помоћ четницима у 1941. и 1942. години, па и 1943, па чак и у 1944. Четници су добијали оружје и од Нијемаца, и од Италијана, а и од Енглеза. Крајем 1942. и почетком 1943. године Британија мијења политику јер смо се показали неуништивим.

Британски капетан Хадсон пише Дражи Михаиловићу августа 1942. године да ће бити срећан ако се сретне са тако истакнутим антикомунистичким борцима као што су Павле Буришић и Бајо Станишић који су „ослободили свој народ“. Крајем 1942. године ситуација се мијења и тада је дошло до познатог разговора између представника Форенџ офиса и избјегличке владе, којом приликом Британци траже да четници почну са акцијама. Енглез је рекао да је Дража Михаиловић компромитован и да би га могао неко други замијенити, на примјер Павле Буришић. Ен-

глецима, наравно, не смета што је Ђуришић најординарнији квислинг, што им је одлично познато. Главнио је да он није у иностранству познат као такав.

Када је Хадсон октобра 1941. године дошао на Црногорско приморје, послао је депешу својим шефовима истакнувши да у Црној Гори антиокупаторски покрет воде добро организоване комунисти. Добио је одговор да Британију интересују једино „српске снаге“, тј. четници под Дражом Михаиловићем. Дража је изјавио на суђењу да му је Хадсон рекао да Британци неће да помажу партизане већ четнике. Одмах по доласку Хадсона на Равну гору отпочео је напад четника на партизане.

У књизи стоји да је Хадсон донио поруку избјегличке владе Дражи Михаиловићу. Међутим, то није тачно. Он је донио поруку британске владе.

Послије одласка британских официра од Михаиловића, код њега долазе амерички официри. Тада Радио-Њујорк појачава кампању у корист Михаиловића.

Требало је у књизи темљетије обрадити усташтво и четничтво. Треба отворено говорити о дивљим оргијама усташа и четника. То је историјска чињеница и зашто нама смета да изнесемо чињенице о звјерствима великосрпских и великохрватских фашиста и да при томе још више освјетлимо историјску улогу Комунистичке партије Југославије у спасавању Југославије послје је мора крви које је проливано у том ужасном клању које су извршили најприје усташе, а затим четници?

Неопходно је садашњим и будућим генерацијама износити истину о тим чудовиштима, како се то никада не би поновило и како бисмо били будни у чувању братства и сузбијању свих клица шовинизма и националног фанатизма.

Требало је изнијети да је Конгрес у селу Ба одржан на иницијативу из иностранства, у ствари реакције у Енглеској и Америци. Уосталом, четнички конгрес је поздравио један амерички официр. У књизи стоји да је конгрес изразио жаљење због савезничке помоћи партизанима. То баш није било у тој форми.

У књизи се шаблонски износе подаци са Источног и фронтана у Африци и Италији. Некако су на равној ноzi. Зар ми у 1943. години нијесмо били важнији од фронта у Италији, а у 1942. од фронта у Африци? Свакако да јесмо.

У књизи је требало мало више говорити о богатству форми рада КПЈ уочи рата. Посебно је слабо обрађен рад Партије на селу, нарочито од 1937. до 1941. године. А тај је рад имао историјски значај за нашу револуцију: про партизана чинили су сељаци.

У једној оваквој књизи морају наћи мјеста велике демонстрације 1938. године у Црној Гори, које су имале потпуно политички карактер. Демонстрације политичког карактера увијек су више форма класне борбе неголи акције економског карактера.

Није требало, такође, изоставити огромне припреме извршене за устанак у Црној Гори (подаци о прикупљеном оружју и припремним групама). Такође не могу бити изостављени подаци о броју устаника у јулу 1941. године: сваки је почетак најтежи.

Рад Партије у Црној Гори од 1934. до 1941. и 1942. године заслужује знатно више простора него што је дато у књизи. Иначе, ова књига је, што се тиче давања простора појединим земљама Југославије, објективнија од свих досад објављених.

У књизи има пуно контрадикторности. То је проузроковано вјероватно тиме што је књигу радило више аутора, а можда и због интервенција редакције.